

Лосова Профвеса
Лосова Профвеса - Лосова

*Жив се не предајем!!!, Дневник Косте Војиновића Косовца 1916-
1917. године*

Приредила
Божица Младеновић

Рецензенти
Др Милан Терзић

Потпуковник др Далибор Денда

Милић Ј. Милићевић
Научни сарадник Историјско института

www.talijaizdavastvo.rs

ЖИВ СЕ НЕ ПРЕДАЈЕМ!!!

ДНЕВНИК КОСТЕ ВОЈИНОВИЋА КОСОВЦА

ОД 1916. ДО 1917. ГОДИНЕ

Приредила: Божица Младеновић

Треће допуњено издање

ТАЛИЈА ИЗДАВАШТВО

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НИШУ

НИШ, 2018

*Књигу посвећујем борцима са
КОШАРА 1999. године*

ПРЕДГОВОР ТРЕЋЕМ ИЗДАЊУ

Коста Војиновић Косовац је био најзначајнија личност оружаног отпора у окупираној Србији, који је предано бележио о најважнијим догађајима од јесени 1916. године, до погибије 24. децембра 1917. године. Обиман и драгоцен запис настао из пера четничког војводе Косте Војиновића Косовца, угледао је светлост дана под насловом *Жив се не предајем!!!* (Жив се не предајем!!! Дневник Косте Војиновића Косовца од 1916. до 1917. године, прир. Божица Младеновић, Филозофски факултет Ниш, Талија издаваштво, Ниш 2017.)

Прво и друго издање дневника већ је пронашло своје читаоце. С обзиром да влада велико интересовање за дневник војводе Косовца, одлучили смо се на објављивање трећег, измењеног и допуњеног издања. Заправо, сматрали смо да је потребно објавити и малу белешку Косте Војиновића, која је већ одштампана пре 26. година, поводом 75-годишњице Топличког устанка. На тај начин ћемо заокружити целину и све Војиновићеве белешке објавити у једној књизи. Академик Андреј Митровић је годинама трагао за дневником. Као плод његовог рада настала је студија о фрагменту дневника Косте Војиновића. (А. Митровић, Два листа дневника Косте Војиновића (октобар – децембар 1917) , *Зборник за историју Матице српске*, Нови Сад (1992) 45, 167-189.) У студији је Митровић, осим што је објавио критичко издање овог историјског извора, детаљно анализирао податке које је документ садржао. На тај начин је отворио широко поље нових тема али и дао смернице за будућа истраживања. Обзиром да је приређивач била верни следбеник идеја свог професора, верујемо да смо

оваквим поступком затворили круг и створили услове за писање биографије Косте Војиновића, четничког војводе Косовца.

У Београду, 12. маја 2018.
На Св. Василија Острошког

Приређивач
проф.др Божица Младеновић

ДНЕВНИК КОСТЕ ВОЈИНОВИЋА КОСОВЦА КАО ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

О Топличком устанку¹ постоји мало примарних историјских извора.² Поред њих, вредни извори за проучавање устанка су дневници водећих људи покрета отпора у окупираној Србији за време Великог рата.³ Дневнике су писале све четничке војводе: Коста Миловановић Пећанац,⁴ Милинко⁵ и Тошко Влаховић, Дими-

1 Топлички устанак - једини устанак на територијама окупираним од трупа Централних сила у Великом рату, трајао је око месец дана, у фебруару и марту 1917. године, а претходила му је и следовала герила. Захватио је Топлички округ – Косанички, Прокупачки, Јабланички и Добрички срез, источне и средње пределе Копаноника и Јастребац, Заплање, Црну Траву, Власогинце и територију око реке Тимока. У гушењу устанка учествовале су јединице аустроугарске и бугарске војске, у мањој мери немачке трупе и плаћеници албанског порекла. Бројност и техничка предност биле су на страни припадника окупационих снага. Војници окупационих трупа су угушили буну и сурово се осветили цивилима. У казненој експедицији настрадало је, по подацима Анкетне комисије, око 20.000 људи, углавном стараца, жена и деце, запаљено 50.000 стамбених и економских објеката и нанета огромна материјална штета. (Андреј Митровић, *Устаничке борбе у Србији 1916-1918*, Београд 1987; Миливоје Перовић, *Топлички устанак 1917*, Београд 1971,3; Јован Дерок, *Топлички устанак и оружани отпор у окупираној отаџбини 1916-1918*, Београд 1940.)

2 У историјске изворе првог реда убрајамо преписку војвода и четовођа – наредбе, извештаје.

3 Четнички војвода Пећанац је наредио четовођама да воде дневнике "о целом [...] раду" и преписују његове наредбе у своје бележнице. (Војни архив, (даље: ВА), пописник 7, кутија 79, оригиналне белешке Пећанчевог дневника, непагинирано.) Од истакнутих четовођа српске гериле, поуздано се зна да је белешке водио Миљан Дрљевић (ВА, п.7, к.79, фасц.9, бр. 1/12, М. Дрљевић, сведочанство без наслова), ађутант и писар војводе Пећанца и четовођа Милан Андрејић. За неке дневнике знамо да су постојали само на основу исказа из других примарних историјских извора. Део дневничких записа сачуван је само у преводу на немачки и бугарски језик, па и даље остаје задатак трагање за оригиналима.

4 *Дневник Косте Миловановића Пећанца од 1916. до 1918. године*, прир. Божица Младеновић, Београд 1998.

5 Делови дневника Милинка Влаховића објављени су у: *Браћа Влаховић 1917*, прир. Миодраг Влаховић, Београд 1987, 59-125. Милинко Влаховић је 28. јуна

трије Димитријевић, Јован Радовић и Коста Војиновић Косовац. Судбина њихових бележница је различита. Димитрије Димитријевић је на саслушању у нишком затвору 15. октобра 1917. године испричао да је до 21. новембра 1916. године водио дневник, који је изгорео у његовој кући у селу Барбатовцу када су је спалили Бугари, а касније је начинио само фрагментарне записе.⁶ Приликом пописивања оставине Јована Радовића (умро у Сарајеву 13. новембра 1918.) утврђено је да су постојала четири нотеса-дневника, које је по каснијој изјави Косте Миловановића Пећанца, узео један официр из штаба II армијске области.⁷

Дневнике Косте Војиновића и Тошка Влаховића запленила је бугарска војска после рањавања војводе Косовца 16. октобра 1917. године у жестоком сукобу на Ливадицама-Ивљаку и погибије млађег Влаховића 2. новембра исте године у близини села Власова. Ови извори су дуго година били недоступни српским историчарима. Педесетих година прошлог века омогућено је Миливоју Перовићу, правнику и високом функционеру Савеза комуниста Југославије, да истражује у два бугарска архива, Централном државном архиву у Софији и Војноисторијском архиву у Трнову.⁸ Перовић је истраживао у Софији, а у Трнову „друг Драгољуб Најман“⁹ који је преписао око 1000 докумената и љубазно ми их ставио на располагање.”¹⁰

1919. године као командир чете у Подгорици упутио молбу за одсуство да би пронашао, средио и предао Врховној команди дневнике које је закопао за време четовања у Србији „о борбама, четничкој организацији, непријатељским зверствима, држању читавих општина под непријатељем, затим имена појединих издајника, као и имена родољуба, који су подијели велике жртве“. Одговорено му је да не може добити одсуство за време обуке регрута. (*Браћа Влаховић*, 22.) Оваквим одговором Влаховић је био онемогућен да пронађе закопане бележнице.

6 Kriegs Archiv-Wien, Op. Abt. Gruppe 13, Nr. 47720.

7 *Браћа Влаховић 1917*, 22.

8 Перовић је закључио да се можда најважнија архива Топличког устанка налази у Софији: „Што се тиче архиве у Софији, она је заиста комплетна и драгоцена за историју овог народног устанка. Централни државни историјски архив, на пример, садржи комплетну Војиновићеву архиву, све његове дневнике, једном речју, скоро сваку цедулицу коју је он од почетка четовања па до смрти неке или неко њему написао. [...] Напомињем и то да су сви ови документи веома пажљиво сложени и сачувани.“ (М. Перовић, *нав. дело*, 7.)

9 Драгољуб Најман је, као члан једне југословенске омладинске делегације, „мало после доласка Хрушчова у Београд“ први видео у Градском архиву у Софији, у један гвоздени сандук смештену, хрпу делом натруле својевремено заробљене грађе о српској територији из Великог рата, а и две добро очуване бележнице Војиновићевих записа начињених лепим и читким рукописом и зеленим мастилом. (А. Митровић, *Два листа дневника Косте Војиновића (октобар – децембар 1917) (даље: Два листа)*, *Зборник за историју Матице српске*, Нови Сад (1992) 45, 167-189.

10 М. Перовић, *нав. дело*, 7.

У другом прерађеном и допуњеном издању књиге о Топличком устанку, Миливоје Перовић је написао да се четири свеске Војиновићевог дневника, као „и целокупна његова архива [...] налази у Софији у [...] Централном државном историјском архиву“ а да је „Операцијски дневник Косте Војиновића од 65 страна [...] за време од 26. II па до краја маја 1917 [...] данас у Прокупљу, у Музеју Топлице“, да је Војиновићу „пропала архива и оба дневника, операциони и лично његов“ на Ливадицама и, да се „два откинута листа“ са забелешкама вођеним од 16. октобра „сада налазе у Прокупљу, у Архиву Топлице.“¹¹

Миливоје Перовић је приликом рада у бугарским архивима преписао делове дневника Косте Војиновића и Тошка Влаховића, као и неке документе из штапских архива.¹² Он је у својој књизи објавио велики број извора првог реда, првенствено преписку и наредбе Косте Војиновића, али при том није поштовао основна правила о критичком објављивању историјских извора. По неким својим аршинима, Перовић је „сажимао“ изворе, преписивао их, скраћивао и коментарисао, не одвајајући јасно и прецизно изворне белешке од својих коментара. Тиме је у великој мери умањио вредност обављеног посла и унео конфузију код будућих истраживача.

Посебно интересовање за Дневник Косте Војиновића исказао је академик Андреј Митровић. Он је, радујући се сваком новом открићу, неуморно трагао за оригиналом дневника Косте Војиновића Косовца. Као плод његовог рада настала је студија о фрагменту дневника Косте Војиновића,¹³ у којој је академик Митровић нагласио да око Војиновићеве архиве и Дневника „има доста нејасности.“¹⁴ Полазећи у својим трагањима од података Миливоја Перовића, Митровић је правилно закључио да је истина да се

11 Исто.

12 Исто.

13 А. Митровић, *Два листа*.

14 Исто, 177. У те нејасности убројао је рад Комисије за преглед аката бившег аустроугарског Гувернмана. Она је известила „Скупштински анкетни одбор за извиђај устанка у округу топличком“ дописом од 30. октобра 1919. под бројем 23 да, уз друго, доставља и „засебно архив војводе Косте Војиновића са 9 прилога“. Академик Митровић се питао о каквој је грађи реч, а и где се сада налази, мада једна белешка казује да је Анкетни одбор доставио Државном архиву 5. јануара 1927. под бројем Ј. Б. Бр. 309 „акте топличке побуне као историјски материјал“, што је прималац под бројем 9 завео 11. јануара 1927. Он је закључио да је вероватно у рукама Комисије била нека документација (дневнички записи се не помињу) коју су аустроугарске окупационе власти заробиле пре борбе на Ливадицама. Може се само нагађати да ли се та грађа налази данас у фонду Министарства војном – Рат 1914-1918. у Архиву Србије. (Исто.)

Операцијски дневник налази у Архиву Србије у Београду, установе у Прокупљу не поседују наведена документа, а „два откинута листа“ је најбољи историчар српске гериле добио од Велибора Вукашиновића.¹⁵

Често нам се наметало питање зашто је таква судбина историјских извора за историју Топличког устанка. Били смо у прилици да се дуго година „дружимо“ са примарним и секундарним изворима који се својим садржајем баве „јединим устанком иза фронта“ у Великом рату. Како је могуће да су се сами учесници и савременици, али и потомци тако непажљиво односили према списима насталим у доба Великог рата, да се нису трудили да их на одговарајући начин чувају и сачувају? Да ли је некада постојала копија Војиновићевог дневника која се чувала у наведеним установама у Прокупљу?¹⁶ И вероватно најважније питање: да ли је неко плански радио на томе да извора буде што мање?

У Централном државном архиву у Софији, у фонду Министарства спољних послова и вера углавном се чува документација коју је бугарска држава спрема за Париску мировну конференцију 1919. године. Осим историјске грађе бугарског порекла која преовлађује, у фонду се налази и грађа српске провенијенције под називом „Србске жестокости“ (српски злочини). То су заправо дневници четничких војвода Косте Војиновића¹⁷ и Тошка Влаховића и архиве Ибарско-копаоничког и Крајинског одреда.¹⁸ Намера Бугарске је била да на мировној конференцији прикаже да су у Топличком устанку 1917. године страдали њихови војници и чиновници и због тога се 14 фасцикли са грађом српског порекла назива „српски злочини“. Представници Бугарске су намеравали да уз помоћ извора српског порекла илуструју бугарске губитке у току устанка на југу Србије и тиме оправдају репресалије које

¹⁵ *Два листа*, 167.

¹⁶ Од пре 48 година, у Народном музеју Топлице у Прокупљу се чува препис операцијског дневника Косте Пећанца. По смрти Боже Павловића, који је био писар у штабу Косте Пећанца, његов син Боривоје поклатио је препис дневника Народном музеју Топлице 1968. године. Божа Павловић је на основу дневника Косте Пећанца написао мемоаре које је назвао *Трећи српски устанак*. Они су пре девет година објављени, без стручног коментара, преко потребног када су у питању секундарни историјски извори: Божа Л. Павловић, *Трећи српски устанак, Устанак у Топлици 1917. године – сведочење учесника*, М. Павловић, Београд 2007.

¹⁷ Централен државен архив (ЦДА), Ф. 176 К, Министерство на вонштите работи и изповеданията (МВРИ) Опис (ОП.) 4а, архивна единица (а.е.) 27, лист (л.) 39-275, а.е. 18, л. 133-182.

¹⁸ Захваљујемо се бугарском историчару Мартину Валкову, који је у току својих истраживања „наишао“ на ове историјске изворе што нам је указао на њихово постојање.

су њихова војска и комитске чете примењивале према цивилном становништву и устаницима.

Коста Војиновић Косовац је био једна од најзначајнијих личности покрета оружаног отпора у окупираној Србији.¹⁹ У постојећој литератури наилазимо на податке да је породица Војиновић пореклом са Косова, али се настанила у Србији. Коста Војиновић је рођен у Смедереву 13. маја 1891. године, у породици државног службеника Јована Војиновића. Мајка Софија потицала је из угледне породице Грујић. Њен брат Панта Грујић био је официр српске војске, а у Великом рату се налазио на важним командним положајима.²⁰ Софија је умрла 1895. и оставила сина Косту и ћерку Зорку. Јован Војиновић се поново оженио и у другом браку је имао четворо деце - три сина и ћерку. Коста и Зорка, деца из првог брака Јована Војиновића, остала су у веома блиским односима са мајчином породицом. Тетка Милица била је задужена за Костино и Зоркино школовање и образовање. Да ли због преоптерећености породице или због неслоге са маћехом, Коста Војиновић је провео дечаштво код свог ујака у Београду. Панта Грујић је школовао свог сестрића у Београду. Извесни Петровић, представник међународно признате бечке превозничке фирме Шенкер, приметио је Косту Војиновића. После свршеног шестог разреда гимназије, ова бечка фирма преузела је на себе даље школовање Косте Војиновића. Он је у Бечу завршио Трговачку академију.

Коста Војиновић је израстао у изразиту личност. Био је, како је забележио Андреј Митровић, прави представник градског слоја тадашњег српског друштва.²¹ Дипломирани трговац Коста Воји-

19 Кратку биографију Косте Војиновића написали смо на основу: Андреј Митровић, *Устаничке борбе у Србији 1916-1918*, Београд 1987.

20 Пуковник Панта Грујић био је командант Моравске дивизије, а из рата је изашао као генерал.

21 „Овај слој су сачињавале службеничке породице које су култивисаним начином живота спајале европску цивилизацију и балканско наслеђе. Одлучујући у тим породицама били су очеви, односно мужеви, а они су били чиновници, војне старешине и, понекад, делатници у култури. Тај слој се одликовао изразитим осећањем дужности према отаџбини и бригом за очување независности државе. Отуда су почетком века из њега проистекли они омладинци који су већином положили животе у рату 1914-1918. борећи се за очување независности и у знаку слободарских идеала. Испуњавало их је родољубље и показивали су ширину погледа у складу са својим образовањем. Може се рећи да је то поколење за чију колективну исповест треба узети песму Милана Ракића „На Газиместану“. Знатно се издижући из редова својих савременика, двојица људи су оличавали две генерације, млађу и, тако да кажемо млађе-средњу тог новог нараштаја. Један

новић се вратио у Краљевину Србију. Отишао је у Врање, у коме је тада његов отац био на служби. У овом граду је ускоро са својим пријатељем и зетом Душаном Калчићем²² из угледне и богате врањанске породице, отворио посредничко-превозничко предузеће. Калчић је уложио новац, а Војиновић знање и везу са фирмом Шенкер, која је подржала двојицу предузетнике из града под Пржаром. Врање је тада било погранично место и главна полазна тачка српских четника за четовање по северном делу Османског Царства. Војиновић је релативно брзо успоставио везу са српским четницима. Не може се поуздано говорити о природи те везе, као и да ли је, обављајући посао превозника, понекада извршио и неки поверљив задатак по Турском Царству. То се, како је закључио Андреј Митровић, у то време на Балкану, није косило него допуњавало са привредном делатношћу.

Године 1911-1912. Коста Војиновић је одслужио војни рок у Седмом кадровском пуку у Београду. Тек што је изашао из војске, избио је први балкански рат и он се поново нашао у строју. Учествовао је у борбама у Македонији и стигао до Битоља. Демобилисан после балканских ратова, Војиновић је продужио успешно посао са Калчићем. Ортаци су се настанили у Ћевђелији и отворили представништва своје фирме у Солуну, Скопљу и Косовској Митровици.

Када је почео Велики рат Војиновић се нашао поново у борбеном строју. У почетку је био у добровољачком Јадарском одреду, под командом Војина Поповића – војводе Вука. Борио се на Дрини, у Мачви, на Ади Циганлији, а једна његова разгледница сведочи да је био у Земуну кад је српска војска ушла у овај град у септембру 1914. године.²³ У јесењој офанзиви трупа Централних сила 1915. године Војиновић се налазио међу браниоцима српске престонице. Почетком октобра 1915. године, у борбама на Ади Циганлији се истакао храброшћу и борбеношћу и добио чин потпоручника. Постоје подаци, које треба истраживачки проверити, да му је била поверена команда над једном добровољачком четом. Учествовао је и у борбама на Власини и на Косову Пољу.

је био Коста Војиновић, други је био Милан Ракић, тада дипломатски службеник. Њих двојица су били различите личности, али их је повезивао трезвен и одлучан патриотизам." (А. Митровић, *Устаничке борбе*, 115-116.)

22 Зорка Војиновић се удала за Душана Калчића.

23 Карта је упућена Кости Калчићу у Врање, носи ознаку „Војна пошта“ и жиг „Београд 31.08.1914“ [по старом календару], а садржај је следећи: „Вас и Ваше срдечно поздравља Ваш Коста.“ Андреј Митровић је фотокопију добио од Драгиње Петровић, сестричине Косте Војиновића. Академик Митровић нам је поклонио фотокопију разгледнице да је имамо зарад будућих истраживања.

Косту Војиновића је окупација затекла у Косовској Митровици. Он је био „контузован и мало рањен у ногу” и склонио се у кући свога оца који је до завођења аустроугарске окупационе управе био председник општине у том граду. Окупациона војна власт узела је у своју службу млађег Војиновића. Издавала му је личне исправе на име „Коста Војиновић, трговац из Митровице” и дала му дозволу да слободно путује по Србији ради набавке меса и дрва за потребе трупа у косовскомитровачком и крушевачком округу. По причама самог Војиновића, он је с великом муком успео да постане војни снабдевач (лиферант). У томе му је велика предност било знање немачког језика.

Дужност војног лиферанта је била заправо само маска испод које се крио српски четник. Полагано су се склапале коцкице мозаика да војни лиферант окупационих трупа постане организатор мреже покрета отпора у окупираној Србији. Војиновић је, радећи свој посао, јашући на коњу, често путовао по јужним окрузима ради плаћања војних набавки, обилазио села и успостављао везе са српским становништвом. Јашући на коњу, стигао је и до удаљених планинских села. Његов отац је говорио: „Кости је већ онда био устанак у глави и најчешће је ишао на Копаоник да, тобоже, купује волове. Састајао се с незадовољницима и куповао је опанке и сукнено одело, кожу за реденике и спремао се да опреми чету у Копаонику.”²⁴ Набављајући храну и огрев за аустроугарску војску, млађи Војиновић је користио прилику да подсети Србе да су војни обвезници и да морају бити спремни да допринесу у ослобођењу отаџбине, да чувају оружје и буду јединствени.

Становници села су примали Косту Војиновића и прихватили његове идеје управо због свеprisутне наде на ослобођење. Један човек је говорио: „Када би [Војиновић] као лиферант дошао у село ради куповине стоке, он је свагда говорио народу да се ничега не боји, да Србија није пропала и она се мора брзо ослободити, па је саветовао нас сељаке да кријемо оружје и да бегамо у шуме.”²⁵ Други извор је сличан: „Идући овако по селима Ибра, Рогозне и Копаоника, Војиновић се је стварно упознао с народом и извршио је организовање народа против Аустрије.”²⁶ Војиновић је подржавао и подстицао наду да прерасте у веру – окупација је само пролазно стање. Он је повезивао људе и постепено стварао организацију истомишљеника, којој није мањкало храбрости и борбености. У

24 А. Митровић, *Устаничке борбе*, 116.

25 Исто, 117.

26 Исто, 116-117.

дневнику је записао: „Успео сам да убедим српски народ да Србија није пропала и да ће она ипак постојати и убудуће много већа, као и да сви треба оружје пажљиво да чувају, јер ће нам доцније бити од велике потребе. Позивао сам на тајна места виђеније људе [...]. Скупљао сам српске војнике и објашњавао сам им какве дужности требају имати као српски војници.”²⁷

Из секундарних историјских извора види се да је Коста Војиновић био изразито активан на Копаонику: „Он је се често налазио на нашем Копаонику [...] И предавао народу да један другог не туже и не казују непријатељу. И да оружје чувамо, јер ће исто нама требати када буде наша војска почела са фронта напредовати, да би[смо] ми ступили у помоћ [...].”²⁸ Војиновић је у том периоду очигледно био у вези са бруском групом.²⁹ Извори са којима располажемо не могу нам понудити одговор на питање какву је улогу имао у групи. Поуздано се зна „да је радио што и Јеличић и остали, на истој територији, са истим људима.” Прве сумње окупационе власти на војног лиферанта Војиновића потичу из периода када су Сибин Јеличић и његови истомишљеници ухапшени.

У лето 1916. Војиновићу је запретило ново хапшење.³⁰ Служба безбедности царско-краљевских трупа посумњала је у свог сарадника. Коста Војиновић је био убеђен да га је издао кмет села Ливађа Обрен Гарчић. Изгледа да је баш тада Војиновић одлучио да се одметне од окупационе власти. Остају и даље без одговора већ постављена питања: како се, где и када Коста Војиновић одметнуо? За бившег лиферанта аустроугарских трупа је започео живот у шуми и трајао је до момента његове погибије. Академик Митровић је закључио да је Коста Војиновић коначно отишао у шуму негде од средине јула. Томе у прилог додајемо податак да је 20. јула/2. августа 1916. године одред Косте Војиновића добио заставу, о чему је командант забележио у дневнику.³¹

27 Дневник Косте Војиновића Косовца, 223.

28 А. Митровић, *Устаничке борбе*, 117.

29 О делатности Сибина Јеличића и његових сарадника вид. А. Митровић, *Устаничке борбе*, 109-111.

30 Хапшења Косте Војиновића од пролећа до лета 1916. године тек треба истраживати.

31 „Направљена је застава и притврђена на једној мотки а на врху исте месингани крст. Застава је од платна и пре[д]ставља српско народно обележје тробојка црвено-плаво-бело. На истој су извежена слова и стоји овакав натпис: СМРТ или СЛОБОДА „Копаонички одред” Војводе Косте Косовца 1916. год.[ина]. Први заставник је поднаредник Јован Јовановић.” (Дневник Косте Војиновића Косовца, 239.)

У то време у шумама су већ живели људи који из различитих разлога нису желели да живе у својим кућама.³² Лагано је настајао другачији облик живљења под окупацијом. У прво време га је испуњавало бесциљно лутање по планинама и шумама. Људи су четовали раздвојено, пазили да их неко не види, непријатеља су избегавали. Они су чекали да се нешто догоди. Управо тада је настајао преокрет, који је наговештавао глас да се на Копаонику налази „добро наоружана чета којом командује Коста Војиновић Косовац.“³³ Оно што је шеф крушевачких обавештајаца назвао „појавом за жаљење“ била је најавна одлучног, политички осмишљеног и организованог покрета. У њему су учествовали многи обични људи, од којих су тек ретки појединци били познати у региону. Већину су представљали анонимни, просечни чланови друштва из провинције.³⁴

Са Војиновићевим одласком у шуму, нестао је дипломирани трговац и предузетник, тајни национални радник и лиферант аустроугарских трупа. Око девет месеци радио је прикривено. Аустроугарска потерница број 18 од 23. марта 1917. године, сведочи да му је противничка страна ушла у траг. На њој је писало: „Војиновић Коста, главни организатор покрета“.³⁵

Војиновић је сарађивао са српским четником Урошем Костићем, познатијим као Урош Рудинац.³⁶ Радио је и на организовању крајева око Прокупља и Врања и јужних срезова крушевачког округа. Коста Косовац је створио први герилски одред и поставио темељ организацији покрета отпора, одржавао састанке, припремао народ и водио прве успешне борбе пре него што је Коста Миловановић Пећанац стигао са Солунског фронта.

Емисар са јужног фронта је 28. септембра 1916. године долетео авионом у Топлицу (село Механе) са задатком да оформи тајну организацију отпора у позадини трупа Централних сила. Изричито му је било забрањено да поведе оружану борбу све док се не чују

32 Андреј Митровић је суптилно објаснио фразу „становници шума“: „Под овим изразом треба разумети веома разноврсну илегалу у окупираној Србији. [...] Гледано у светлу мотива за одметништво може се говорити о три скупине: разбојници, очајници и борци за слободу. Било је присутно и масовно бежање из села мотивисано страхом од различитих непријатељских мера и насиља. Тако су настајали збегови, који су трајали неки краће, неки дуже.“ (А. Митровић, *Устаничке борбе*, 123.)

33 А. Митровић, *Устаничке борбе*, 119

34 Исто.

35 АС, ВГГ, XVIII/1416, Kurrendierungsliste nr. 18, Belgrad, am 23. März 1917.

36 О Рудинцу више података: А. Митровић, *Устаничке борбе*, 118, 139-149, 205-207, 211-212.

топови сила Антанте око Скопља.³⁷ Пећанац је за три месеца формирао организацију и чекао на договорени сигнал са Солунског фронта. Он је позивао на договор истакнутије одметника, али не и Косту Војиновића. Тада је Војиновић командовао четом и био је креатор организације покрета отпора на простору у четвороуглу Нови Пазар-Брус-Прокупље-Косовска Митровица. Поврх тога, стекао је велики углед у народу. Коста Војиновић се први писмом обратио имењаку Пећанцу. Пећанац је примио писмо 7. новембра и већ сутрадан увече њих двојица састали су се у селу Горње Спанце. Сусрет је био срдачан. Судећи по изворима, Коста Војиновић је на овом сусрету заблистао држањем, речитошћу и изгледом. Питање вођства није играло никакву улогу јер га Војиновић није ни поставио. Покрет отпора био је обједињен, а за предводника су сви прихватили Косту Пећанца.³⁸

Када су заједнички почињали у јесен 1916, све вође отпора су биле сложне да треба радити на стварању устаничке организације и чекати офанзиву на јужном фронту, коју су ускоро очекивали. Вође из окупиране Србије залагале су се за активан отпор, док се вођа српског покрета отпора залагао за чекање. То је био разлог за велико неслагање. Војиновић и Пећанац били су личности које се узајамно не допуњују, него искључују. Коста Војиновић је улогу организације видео у томе да што пре започне устанак. Пећанац је, супротно, стварао организацију за акцију у будућности и говорио да треба причекати. Његово понашање било је условљено тиме што је наредбом Врховне команде био везан да ни у ком случају не сме подићи устанак пре пробоја јужног фронта, а Војиновић је имао слободу одлучивања по сопственој процени.

Новогодишња потеря је била прва непријатељева војна операција већег обима усмерена против српског покрета отпора. Овим је последњих дана 1916. отворен у Србији још један фронт Великог рата, који је трајао исто колико и тај рат.³⁹ Од средине јануара до средине фебруара 1917, герила у Србији се нашла на прекретници: средином јануара уништена је њена цела организација у косовско-митровачком и новопазарском округу,⁴⁰ а фебруара је бугарска влада наредила мобилизацију Срба у своју војску. Покушај бугар-

37 ВА, пописник 7, кутија 77, Записник саслушања Косте Пећанца пред Анкетним одбором о узроцима побуне у топличком округу и околини у 1917. години, Лесковац, 10. август 1919.

38 А. Митровић, *Устаничке борбе, 172-177*

39 Исто, 209.

40 Исто, 225.

ске војске да регрутује Србе само је додатно подстакао борбеност ширих слојева окупираног народа. Вођство гериле нашло се пред великим искушењем и могућношћу да испусти руковођење отпором. Искуство је говорило „да је тактика чекања доносила само излагање тешким искушењима, па је герили претило да изгуби сваки смисао јер није ометала непријатеља који је повлачио потезе сагласно својим плановима о комадању државе Србије и о коренистој промени политичке свести српског народа.“⁴¹

Пред челним људима покрета отпора нашао се озбиљан задатак – да се определи око подизања устанка уважавајући при том расположење становништва. Устанак је почео са првим сукобима герилских одреда против бугарске војске 24. фебруара, па се после фазе оклевања и одустајања од борби, распламсао од 28. фебруара 1917. године. Био је двапут проглашен, једном га је прогласио Коста Пећанац после дугих премишљања 24. фебруара, а други пут Коста Војиновић у ослобођеној Куршумлији. Организовани отпор је као целина заостајао иза расположења становништва.⁴² Устанак је показао способност да се шири и снагу да се брани, али је због укупне надмоћности непријатеља и због своје потпуне изолованости од савезничких војски на Солунском фронту било питање колико се може одржати.

Војвода Војиновић је у устанку „уздрмао“ шире подручје Гувермана северно и западно од Копаоника. На овом делу фронта преовладали су „морални чинилац, личност команданта“ и способност у вођењу герилске али и фронталне борбе. На копаоничком превоју Мрамор устаничке трупе су још једном поразиле противника. Борбено крило покрета отпора се није предало ни по бруталном угушењу Топличког устанка. Борба се настављала даље, скоро свакодневно.⁴³ Војиновић је у три велика сукоба од пролећа до позног лета 1917. године – на Каљаји, код Горње Драгуше и код Обртинца, однео сјајне победе над бугарским и аустроугарским потерним снагама.

Четнички војвода Коста Војиновић је био један од најбољих команданата, а његов одред најелитнија јединица српске гериле у

41 Исто.

42 Андреј Митровић је закључио: „Није искористио могућност да их претвори у борбену акцију, испустио је предност изненадног напада свим расположивим снагама на одабране виталне тачке окупационог система, а пропустио је да у потпуности искористи и непријатељево кратко оклевање да хитно прикупи своје расположиве снаге.“ Узрок је објаснио „држањем“ челног човека, противречним наредбама које су долазиле из Централног комитета, укључујући и проглашење устанка и повлачење проглашења. (А. Митровић, *Устаничке борбе*, 334.)

43 А. Митровић, *Устаничке борбе*, 350.

Великом рату. Криза која је захватила покрет отпора учинила је да Војиновић стално буде на удару противника. Остали су се повукли из борбе или су погинули. Временом је војвода Косовац са својим одредом остао усамљен на бојишту. Једна потеря бугарске војске коју су предводили српски водичи, бивши борци Косте Војиновића, опколила је групу од шесторо четника у воденици поред Гргурске реке. Био је 10/23. децембар 1917. године. Око 16 часова одиграо се последњи чин у драми живота војводе Косовца. Рањени Коста Војиновић изабрао је смрт достојну српског официра и последњи метак сачувао за себе. Његовим нестанком изгубила је српска герила свог стварно водећег човека и њено борбено крило. Противник је успео да нанесе јак ударац организацији покрета отпора на тлу окупиране Србије. Ипак, ни тада она није nestала. Зиму су преживеле неке групе четника, које су у јесен 1918. године помогле српској војсци и савезничким снагама да коначно ослободе територију Краљевине Србије.

Андреј Митровић је желео да напише биографију Косте Војиновића Косовца. У том смислу је стално прикупљао грађу и дошао до одређених сазнања и закључака. Коста Војиновић је био човек који се не може често срести. Стога ни његова биографија не може бити уобичајена биографија историјске личности. Судаћи према историјским изворима, радило се о пажљивом и скромном момку, лепо васпитаном, добро образованом, духом отменим, са навикама културних средина. Ратник за кога би се очекивало да је огрубео, горак и страшан, оптерећен чињеницом да му живот непрестано виси о концу и поносан на успехе, у суштини је био уравнотежени младић. Остало је доста од некадашњег осетљивог гимназијалца који је писао песме!⁴⁴

О вођи борбеног крила српског покрета отпора академик Митровић је забележио: „Судаћи по историји гериле, Војиновић је био ретка делија, за непријатеља страшан противник. И аустроугарске и бугарске окупационе власти су чиниле све да га униште: слале су непрестано потере и, чак, планирале нарочите офанзиве против његовог одреда; у потаји су га позивали на предају гарантујући му живот, нудећи велике новце, обећавајући ослобођење породице из интернације и сл.; врбовале су многобројне доушнике; појединим заробљеним четницима су праштале живот и пуштале их на слободу пошто су им изнудиле обећање да ће по повратку у чету убити војводу Војиновића; расписивале су високе награде

⁴⁴ Писмо војводе Косте Војиновића пуковнику Панти Грујићу од 5. августа 1917., прир. А. Митровић, *Историјски гласник*, бр. 1-2, Београд 1988, 93-105.

уколико га неко преда живог или убије; настојале су да терором окрену становништво против војводе као кривца за окупаторово насиље; хтеле су искористити Војиновићеву опредељеност да се снабдева искључиво куповањем хране, те су најтежим казнама излагале сељаке који су му нешто продали, у нади – пошто су знале да је веома строг према својим људима који отимају храну и изноћују конач – да ће доћи до побуне у редовима његових бораца, изгладнелих и преморених... Усред Великог рата, у Главном стану аустроугарских трупа, дакле једне од зараћених великих сила, морали су наћи време и за прављење планова операција за уништавање четничког војводе Војиновића, а и да с Министарством спољних послова у Бечу расправљају о условима које би понудили Војиновићу да би га приволели на предају. Коста Војиновић је, упркос свим напорима непријатеља, маршовао кроз окупирану Србију иза развијене тробојке с натписом „Слобода или смрт“ а на челу борбено увек спремног одреда. У том светском рату био је он посве особита личност. . .”⁴⁵ Осим тога, Андреј Митровић је војводу Косовца оценио као даровитог политичког организатора и идеолога и бескомпромисног борца за слободу, несвакидашњег јунака, са јако развијеном свешћу о потреби служења „заједничкој ствари”. То је више пута показао на делу, када је у интересу даљег развоја герилске организације потискивао личну осетљивост и настављао да верно служи „општој” и „нашој” ствари.

Ми бисмо додали нешто о емотивној страни његове личности. Један савременик устанка описао га је речима: „Војиновић је био и оштар и душеван и жалан.”⁴⁶ Други је рекао: „Коста Војиновић је био бујан, млад човек, а зна се да млади људи не размишљају, него слушају срце.”⁴⁷ Коста Војиновић је писао песме, био заљубљен човек у ратном вихору⁴⁸ а умео је и да загрли и помилује дете које је остало без оца.⁴⁹

45 Исто, 100-101.

46 *Казивања о Топличком устанку*, Бошко Јовановић из Горњег Левића, 18.

47 Исто, Душан Ристић из Горње Трнаве, 42.

48 О љубави Косте Војиновића и Станке Петровић видети: Б. Младеновић, *Жена у Топличком устанку*, Београд 1996, 48-50.

49 Гвоздена Тодоровић из Музаћа нам је испричала да је више пута виђала Косту Војиновића. Она је, заједно са мајком, у чарапи преносила писма четничких војвода и четовођа, од којих су нека била намењена Кости Војиновићу. Војвода је звао мала Грозда, понекад јој је рецитовао песмице и миловао је по коси. Девојчица је волела да гледа ширите жуте и црвене боје на његовој капи и желела да има исту такву капу. (Разговор са Гвозденом Тодоровић, јесен 1987.)

Коста Војиновић Косовац је бележио о најважнијим догађајима од пролећа 1916. године, до погибије 11./24. децембра 1917. године. Обиман и драгоцен запис настао из пера четничког војводе Косоваца, објављујемо у овој књизи. Он је свој дневник писао у пет различитих бележница, како по величини тако и по броју страница.⁵⁰ Бележнице су исписане црном, зеленом, љубичастом (светла и загасита) оловком, а црвена бојица је коришћена за коректуру и неке само аутору знане „шифре“. Жуте мрље, карактеристичне за стару хартију, захватиле су, најчешће уз вертикалне ивице, странице свих бележница.⁵¹ Посебно је оштећен почетак треће свеске, где је неколико страница буквално немогуће прочитати или по смислу реконструисати. Рукопис је на појединим страницама потпуно избледео што отежава читање. Видљиво је такође оштећење начињено бушилицом ради повезивања листова канапом. Претпостављамо да су отвори настали након писања бележака, односно да их није начинио Коста Војиновић Косовац. То је проузроковало оштећења неких слова, али је на срећу на више страница хартија пробушена тамо где није било текста.

Белешке су написане ћирилицом, правилним, јасним и лепо писаним словима, а наслови и важне речи већим и украшеним словима. Војиновићев рукопис је огледало образованог човека. Писао је графитном оловком, уредно и у потпуно равним редовима. Слова су јасна, правилног и лепог облика, понекад калиграфски украшена. Рукопис је углавном уједначен. Ипак, на понеким местима може се по облику слова приметити да је настајао у журби. Код писања датума, Војиновић је поступао двојако: након обележавања месеца римским бројем некада је коса линија, а некада хоризонтална повлака, која преовлађује. Карактеристично је да је велико слово „н“ увек написано као латинично „N“. Слова „н“, „л“ и „т“ је писао на два начина, што оставља могућност недоумице и погрешног читања. Крај сваке странице и почетак следеће су означени знаком за пренос, односно наставак текста - „%“.

Могло би се поставити питање да ли је овај историјски извор заиста дневник. Примењујући унутрашњу и спољњу критику извора можемо констатовати да постоји оправданост када се сумња да је у питању класичан дневник, у коме записи настају постепено

50 Све бележнице су преведене на бугарски језик и поред оригиналних записа на српском постоји и превод.

51 Странице у првој свесци су „на квадратиће“, величине 0,5 x 0,5 сантиметара у линијама зелено-плаве боје.

пено, из дана у дан.⁵² Такво записивање подразумева коришћење презента, а не употребу перфекта, прошлог глаголског времена, које налазимо (само) у првој бележници. Почетак, односно половина прве свеске, није дневник.⁵³ То је регистровање најважнијих догађаја, које је урађено по сећању. Почиње са „Садржај дела извршеног убиства“, који у суштини представља списак убистава шпијуна, издајника, као и потера окупационих снага које су га гониле. Није увек пратио хронолошку нит, његово записивање је без реда, испретурано. Имамо утисак да је догађаје бележио по важности, неке пре, друге касније, враћајући се поново на прошло време. Често је прецртавао написано. Вероватно је намеравао да своје записе исправља и преписује хронолошки. Управо онако као што је урадио са једним делом бележнице – преписао га у две свеске са исправкама. Од почетка децембра 1916. године забелешке постају чешће и присутна је хронолошка нит. Тако је од 29. до 31. децембра по старом календару, настало неколико дневничких бележака. У ова три дана описао је дневне активности. Али је такође преписао писма која су му писали бугарски и аустроугарски официри, без реда и хронологије. Писма је преписивао у оригиналу, односно она су на бугарском и немачком језику. Забележио је и Списак Ибарско-Копаоничког одреда, Правила за упис четника, наредбе (укупно три), песме које је написао („певао“): „Комитска чета“, „Моје милом барјактару Јови“, „Копаоник планина“, Изводе издатака за издржавање Ибарско-Копаоничког одреда и Опис заставе. Од почетка 1917. бележио је дневне догађаје, али је уврстио и преписку са Костом Миловановићем Пећанцем и четовођама. Први запис у овој бележници је настао 20. октобра 1916. а последњи 14. фебруара 1917.

У другој свесци су забележени догађаји од 15. фебруара до 15. априла 1917. године.⁵⁴ У трећој бележници су догађаји од 17. априла до 28. септембра 1917.⁵⁵ Запис од 28. септембра је последњи сачуван. Не знамо шта се десило са бележницом у којој су записани

52 Дневник, као врста аутобиографских извора, одликује се тиме што настаје постепено и што су поједини делови записани непосредно после збивања које описују. Та збивања треба да су, по правилу, на неки начин повезана са аутором. Тиме се дневници у правом смислу разликују од разних службених списа који имају назив дневника.

53 Централен државен архив (ЦДА), Ф. 176 К, Министерство на вџншите работи и изповеданията (МВРИ) ф. 176 К, опис (оп.) 4а, архивна единица (а.е.) 27, лист (л.). 202-275.

54 Исто, л. 39-93.

55 Исто, л. 94-201.

догађаји до 3. октобра по старом календару. За пет дана који су претходили заседи на Ливадицама-Ивљаку нема записа, односно претпостављамо да нису сачувани. Могуће је да је последњу бележницу Војиновић носио са собом и зато није доживела судбину осталих бележница и архиве одреда.

Четврта⁵⁶ и пета⁵⁷ бележница су заправо редигован и исправљен текст прве бележнице, тако да их можемо с правом назвати преписима Дневника. У четвртој свесци је хронолошки поређан след догађаја од 11. до 27. децембра 1916. године. Осим тога, Војиновић је преписао и три важна документа: Извод издатог новца у 1916. години за исхрану чета и Списак издатог новца на разне циљеве 14. фебруара и 24. маја 1917. У петој бележници је Војиновић преписао догађаје од 1. јануара до 14. фебруара 1917. Забележио је и Наредбе и преписку са четничким војводом Пећанцем.

У Дневнику је један од челних људи српске гериле писао о стварању и активности Ибарско-Копаоничког одреда, али и организацији покрета отпора у окупираној отаџбини. Била је то организација са јасно изграђеним системом субординације. То је разумљиво ако се зна да су Војиновићу узор били прослављени борци од 1904. до текућих дана. Бележнице четничког војводе Војиновића садрже податке о битним догађајима из Топличког устанка и активностима покрета отпора које су претходиле и следовале устанку. У овом вредном историјском извору забележен је део преписке коју је Коста Војиновић водио са војводама Костом Миловановићем Пећанцем, Јованом Радовићем, Милинком Влаховићем и Димитријем Димитријевићем, четовођама и јатацима, односно поверљивим људима. Унете су и неке наредбе четничког војводе Косовца. Белешке из дневника упоређене са записима из других, тада вођених дневника као и сачуване преписке, представљају драгоцен извор за сагледавање односа међу водећим људима српског покрета отпора. Коста Војиновић је у својим бележницама сачувао целокупну преписку коју је водио са официрима бугарске и аустроугарске војске. Та се преписка већим делом односила на услове под којима би се командант Ибарско-Копаоничког одреда, најјаче оружане формације у герилском покрету, предао противничкој страни. Осим тога, Војиновић је у писмима које је слао бугарским офици-

56 Централен државен архив (ЦДА), Ф. 176 К, Министерство на вншните работи и изповеданията (МВРИ) Опис (ОП.) 4а, архивна единица (а.е.) 18, л. 133-145.

57 Исто, л. 146-182.

рима, указивао на бруталност њихове војне и цивилне окупационе власти према становништву.

У Дневнику је хронологија углавном поуздана, па је стога добар извор за датирање важних догађаја. Из записа се може сагледати жестина и суровост казнене експедиције трупа Централних сила, углавном усмерене ка цивилном становништву на подручју обухваћеним устанком. Описани су неред и хаос који су после гушења устанка постали део свакодневице – убиства, пљачке, доушничтво Срба од стране Срба. Много је страница посвећено бројним потерама, непрекидном покрету и узмицању, али и тренутака када се борба није могла избећи. Коста Војиновић је бележио о саборцима четницима, храбрим појединцима који су дали живот у борбама, повереницима, мештанима села и градова. На више места остављао је празно место, белину, уместо имена. На тај начин је вероватно штитио појединце за случај да његове белешке допаду шака војника окупационих трупа. Бројни су подаци о свакодневном животу у окупираној Србији. Становништво је углавном било одано четницима. Упоредо са страдањем у устанку и по његовом сламању, повећавао се број Срба који су сарађивали са окупатором. Они су учествовали у потерама заједно са бугарским и аустроугарским војницима, пријављивали људе који су на било који начин помагали организацију покрета отпора, српске војнике који се нису повукли преко Албаније. . . Таквим људима војвода Косовац је изрицао смртне пресуде о чему постоје трагови и у дневнику. Није скривао, напротив, хтео је да остави записано, да би српска власт, када поново буде успостављена (у то није никада посумњао) судила за преступе учињене за време окупације.

Дневник је драгоцен извор за проучавање герилског ратовања. Војиновић је предводио борбено крило српске гериле које никада није пристало на примирје са прогонитељима. Његову веру у коначну победу најбоље илуструје преписка са официрима трупа Централних сила, али и „јака топовска паљба” са различитих праваца коју је месецима чуо и онда када други нису... Из Дневника сазнајемо о изузетној покретљивости јединице којом је командовао Коста Војиновић Косовац. Она је дневно прелазила велику километражу на неприступачном терену што је код противника стварало утисак да је реч о бројним герилским јединицама. Косовац је одлично познавао терен и људе. То је омогућило стварање разгранате мреже јатака и повереника. Војиновић је стога био неухватљив и непрекидно је стварао проблеме бугарским и ау-

строугарским трупима. Прецизна евиденција коју је дипломирани трговац стално водио о снабдевању и одржавању јединице (храна за људе и коње, одело, обућа, опрема) омогућава да се сагледа висока цена четовања, односно говори о великом ангажовању материјалних и техничких средстава неопходних за вођење герилских борби.

Представљање дневника историчар и приређивач је доживела као прилику која јој се пружила да ширем читалачком кругу приближи личност Косте Војиновића Косовца, четничког војводе и резервног официра српске војске. Такође и да у другачијем светлу, онако како је то дужност налагала, сагледа једну од челних личности српског покрета отпора. Требало је да се појасни, како се српски покрет отпора родио и опстао у околностима Великог рата и како је Коста Војиновић Косовац истрајавао у борби за слободу и обнављање независности државе Србије. У својеврсној мисији проналажења Дневника, много нам је помогао колега др Мартин Валков, бугарски историчар. Колега доц. др Врбан Тодоров нам је љубазно изашао у сусрет и дозволио у име установе која чува историјски извор, да га можемо објавити у целини. Велико хвала бугарским колегама. Без њихове помоћи овај посао би свакако био много тежи и дужи.

Дневник Косте Војиновића објављујемо у изворном облику, без стилских дотеривања, са очуваним локализмима и оновременим изразима (ареоплан, к нама, гди). Управо онако како их је Коста Војиновић Косовац изговарао и записао. Измене према оригиналу су незнатне, једино у случајевима када је аутор направио неку словну грешку и када су била неопходна прилагођавања савременом правопису. Датуми су наведени по старом календару, а „преводе“ се на нови тако што се дода тринаест дана. Да би омогућили потпуније разумевање садржаја, снабдели смо критичко издање историјског извора из Великог рата напоменама, у којима смо сажето дали неопходне податке о појединим личностима и догађајима.

*Коста Војиновић – Косовац
за време Топличког устанка 1917. године
Извор: muzejtoplice.org.rs*

Коста Војиновић као дипломирани трговац

Извор: <http://politikin-zabavnik.co.rs/pz/content/stare-slike-srbije-i-sire-okoline-da-beograd-nije-0?page=700>

Коста Војновић са породицом свога ујака Панте Грујића
Извор: <http://politikin-zabavnik.co.rs/pz/content/stare-slike-srbije-i-sire-okoline-da-beograd-nije-0?page=700>

ДНЕВНИК V¹

2

№ II

ДНЕВНИК ИБАРСКО-КОПАОНИЧКОГ
ЧЕТНИЧКОГ ОДРЕДА
ВОЈВОДЕ КОСТЕ КОСОВЦА
1916. ГОДИНА³

4

5

1 Прва страница бележнице, свеске у којој је Коста Војиновић писао Дневник. Исписано зеленом мастиљавом оловком. Слова су написана краснописом, понеко калиграфски исписано.

2 На корицама бележнице налазе се печати три герилска одреда. У средини на врху странице је печат Војиновићевог одреда: ИБАРСКО-КОПАОНИЧКИ КОМИТЕТСКИ ОДРЕД ВОЈВОДЕ К. Јов. Војиновића – Косовца Бр.

3 Централен државен архив (ЦДА), Софија, Министерство на вншните работи и изповеданията (МВРИ) ф. 176 К, опис (оп.) 4а, архивна единица (а.е.) 27, лист (л.). 202-275.

4 У доњем левом углу је стављен печат Јабланичког одреда: ЈАБЛАНИЧКИ КОМИТЕТСКИ ОДРЕД Капетана М. Влаховића Бр _____

5 На дну странице, на средини, налази се печат одреда Косте Пећанца: ЦЕНТРАЛНИ КОМИТЕТСКИ ОДРЕД Војводе К. Пећанца Бр _____

Датум	Садржај дела извршеног уб[и- ства]	Место ода- кле је
-------	---------------------------------------	----------------------

20/X/[1]916⁸ Убијен је Ибра[х]им Дилић, Турчин из Митровице, као шпијун у корист Аустријанаца Митровица

25/X/[1]916 Ухваћен је Ибрахим Камберовић са још једним (својим сестрићем) и код њих је ухваћено писмо упућено посади жандармеријској у Црнатово од стране митровачке полиције; у коме се тражи ради хватања војвода Коста Косовац⁹ и Александар Пипер четник¹⁰. Исти су по признању убијени.

3/XI/[1]916. У Г.[орњем] Левићу убијена су (4) четири жандарма аустријска (који су пошли ради хватања комита). Г.[орњег] Левића

28/XI/[1]916. Убијена је нека Стојка због тога што је ауст.[ријским] жандармима и бугарским војницима оптуживала четнике овога одреда.

22/IX/[1]916. Убијени су Станоје Вучић са 2 (два) своја сина (због извршеног разбојништва над сељацима из Н.[ово]паз.[арске] околне) којима су коње и жито одузели а исте тукли. Истог Станоја старији син Борисав ухваћен је али је побегао (исти је оптужио

6 Празна страница.

7 Не можемо са сигурношћу тврдити ко је бројевима обележио странице Дневника. Судаћи по начину на који је Коста Војиновић писао бројеве, можемо га потпуно искључити. Реална претпоставка је да су то радили бугарски чиновници на запленавом Дневнику и осталим документима из Архиве Ибарско-Копачничког одреда.

8 Датуми су по јулијанском календару. Превођење на грегоријански календар врши се тако што се додаје 13 дана.

9 Коста Војиновић Косовац (Смедерево 1891 – Гргуре 1917), резервни официр српске војске и четнички војвода у српском покрету отпора и Топличком устанку. Школовао се у Београду и Бечу, где је завршио Трговачку академију. Војни рок одужио у 7. кадровском пуку у Београду 1911/1912. Учествовао у првом балканском и Великом рату. За храброст испољену у бици на Ади Циганлији добио је чин потпоручника. Рањен у јесен 1915. и остао код свога оца у Косовској Митровици. Први започео стварање организације покрета отпора. У позно пролеће 1916. у Лепосавићу окупио групу бораца, језгро будућег одреда. Први је започео са стварањем организације покрета отпора у окупираној Србији. У устанку и герилским борбама командант Ибарско-Копачничког одреда. (Андреј Митровић, *Устаничке борбе у Србији 1916-1918*, Београд 1987, 113-119)

10 Александар Пипер, кафеџија из Косовске Митровице. У Великом рату је добио чин наредника. Био је један од првих бораца Ибарско-Копачничког одреда и постао истакнути учесник гериле и устанка.

наше људе који су за чету жито купљено у Топлици носили) њега треба стреласти чим се ухвати. Копаоник Кнежево

22/XI/[1]916. Убијен је Диконије Грујић који је довео бугарску војску из Куршумлије, и четнике проказао у селу Боранцу. Кнежево

23/XI/[1]916. Убијен је Јаћим Марић због оптуживања четника Бугарима. Г.[орњег] Левића

[203]

29/XI/[1]916. Запаљена је кућа Васи Грчићу кмету села Жарева који је оптужио четнике Бугарима, и исте довео да би четнике похватили у Доњем Левићу.¹¹

1/XII/[1]916. Вођена је борба са бугарским војницима који су били у саму зору посели Голему главу у јачини 30 војника (са официром поруч.[ником] и командантом мајором из Куршумлије) а у намери да нас похватају. После јаке борбе пушчане исте смо принудили на бегство четворицу (4) ранили и 1 погинуо и коња 2 са седлима и једнога товарног (комора) запленили. Са наше стране није било никаквих губитака.

3/XII/[1]916. Ухваћен је Младен Ђурђевић из Ковизле у крађи говеда – дете Миљурка његова брата признао је да је још многу стоку појединим људима покрао и превео преко границе старе.¹²

2/XII/[1]916. Наређено је свим кметовима да из кметије покупе по 10 аршина сукна и по 5 чарапа. (али су то Бугарима поједини несрби потказали и они су то скупљено отели.)

2/XII/[1]916. Нападнути на путу између И[.]вовца¹³ и Чокотара од осморице аустријских (штрајф) жандарма и једног Србина, примили смо борбу¹⁴ и после три сата вођења борби (4) четворица су на ме-

11 Написано по дужини странице, са десне стране: "16/XII/[1]916 На молбу сељана села Жарева, и стрица Василијева Ранка Грчића, помиловао сам Василија Грчића, пошто је дело признао, и дао реч да ће се поправити. Потпис Косте Војиновића Косовца

12 Граница између Србије и Турске до балканских ратова 1912. године.

13 Тешко читљива реч због оштећења документа. Ради се о топониму, прво слово је И, следе једно или два слова и у наставку пише вовца: И[.]вовца.

14 Из аустроугарских података види се да је до сукоба дошло после подне 15. децембра 1916. у близини села Блажева на Копаонику. Аустроугарска патрола састављена од девет људи коју је предводио подофицир Шпицбергер из Једанестог потерног одреда, стационираног у Крушевцу, сукобила са Војиновићевим борцима. Није јасно како је дошло до сукоба. Из аустроугарских извештаја произилази да је патрола изненада опкољена док је била на рутинском задатку и ишла ка бугарској граничној постаји у Блажеву. (А. Митровић, *Устаничке борбе*, 198.)

[204]

сто погинули међу њима и пост. [ајни] командант, а (4) четворица живи похватани у ноћ су побијени. Сви су били Мађари.¹⁵ Са наше стране храбро је погинуо увек смео и веселог лица поднаредник Јован Јовановић из Митровице Косовске, а рањен је наредник Дража Јовановић из Домишевине.

№3 Поднаредник Јован пао је као заставник који је храбро пун пожртвовања за слободу српскога народа, носио [заставу] и није [је] напустио ни онда када је смртно у чело непријатељским зрном погођен. Дужност ће бити Српске Државе да му на видном месту леп и велики споменик подигне, и његову породицу материјално помогне.

Коста Јов.[анов] Војиновић Косовац
п[от]пор.[учник] војвода комитски

7/ХИ/[1]916. У селу Требињу наишли смо на 4 Арнаута и једног бугарског жандарма. Пре него што смо опколили кућу исти су измакли. Дознао сам да су имали неке објаве од К.[осте] Пећанца¹⁶ војводе.

8/ХИ/[1]916. Предњи Арнаути и бугарски жандарм били су у патроли ради хватања српских комита. Исте је у селу прикрио Марко Јовановић из села Требиња који са истима стоји у добрим односима и они су у саму зору скупили 30 арнаутских комита (који су од стране бугарских власти упућени ради нас.) отишли у општину луковску позвали војску и у 2 часа по подне опколили су кућу у којој сам био са четницима. Стражар их је приме –

[205]

тио тек онда када су већ на 5 корака к њему пришли јер је веома велика магла била, да се просто прст пред оком није могао видети. Ја сам одмах ухватио са четницима први вис више куће

15 У Дневнику је написано: Маџари. Погинули војници нису сви били Мађари. Настрадали су предводник Шпицбергер и још седморица његових људи. Један је успео да побегне и донесе вест у Крушевац. На српској страни погинуо је један борац. (А. Митровић, *Устаничке борбе*, 198.)

16 Коста Миловановић Пећанац (Дечани 1878 – Сокобања 1944) српски четник и војвода, резервни официр српске војске. Четовао на подручју Македоније, тада делу Османског царства (1904-1912), учесник два балканска и Првог и Другог светског рата. Септембра 1916. по наредби Оперативног одељења српске Врховне команде дошао у Топлички округ са задатком да створи организацију покрета отпора која би напала непријатеља по пробоју Солунског фронта.